

Осьмак Н. Д.,*кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури**Українського державного університету імені Михайла Драгоманова***Бикова О. О.,***студентка**Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ ЗБІРКИ «ЖИТТЯ МАРІЇ» СЕРГІЯ ЖАДАНА

Анотація. У статті охарактеризовано основні екзистенційні мотиви поетичної збірки «Життя Марії» Сергія Жадана. Визначено, що ця збірка є першим поетичним відгуком письменника на російсько-українську війну, що триває з 2014 року до сьогоднішнього часу. Це поетичний щоденник, в якому письменник висловив свої думки, це література про війну, її наслідки і впливи на долі людей. Серед найпоширеніших екзистенційних мотивів збірки – трагізм буття, абсурдність світу, бунт, свобода вибору. Для екзистенції поезії характерна величезна кількість асоціативних образів, символів, здатність поєднати індивідуальне із загальнолюдським, оптимістичність із констатацією загальнолюдської руйнації душі.

Зазначено, що поєднання двох смислообразів є достатньо вагомими у розумінні ідейної концепції збірки. Крізь кожен рядок поезії проступає біль і відчай людей, тієї країни, яка має долю біблійної Марії. Героями поезії С. Жадана стають звичайні люди зі звичайною історією, у центрі її – війна, її наслідки, у кожного свої. Філософію життя кожного героя передає назва поезій «Голка», «Секта», «Чеченка», «Псих», «Мародер», «Плейер», «Капелан», «Шпигун», «Носоріг» тощо.

На думку поета, залишитися у світі війни людиною допомагає віра і любов. У світопросторі С. Жадана любов – це те почуття, яке тримає людину у світі, зберігає пам'ять роду, моральний бік людства і наводить людину до Бога. Вияв любові ліричного героя збірки – у небайдужості до подій, які відбуваються навколо, незалежно від емоцій.

Зроблено висновок, що екзистенційні мотиви збірки «Життя Марії» пов'язані із філософським тлумаченням автора проблеми співвідношення життя і смерті. Це вічні питання людства, які у концепції С. Жадана звучать і розкриваються по-особливому – крізь показ подій і долі мешканців України, обпаленої війною. Письменник дає змогу героям поезії висловитися щодо того, що відбувається перед їхніми очима. Саме їхня позиція як свідків страшних подій сприяє всебічному розумінню поняття смерті. Герої висловлюються у поезіях про сенс буття, місце у новому суспільстві.

Ключові слова: поезія, Жадан, війна, екзистенційні мотиви, література, поетика.

Постановка проблеми. Збірка «Життя Марії», написана 2015 р., є першим поетичним відгуком С. Жадана на події українсько-російської війни, яка розпочалась 2014 р. і триває до сього часу. Вона становить поетичний щоденник, в якому автор висловив думки і переконання щодо найзапекліших протистоянь 2014 р. Ця збірка є свідченням того, що українське пись-

менство не могло залишатись поза змінами, які відбуваються тут і зараз в українському суспільстві. Таким чином і з'явився новий вид літератури – ветеранська, це література про війну, її наслідки і впливи на долі людей. Авторі її – воїни-письменники, волонтери, журналісти, переселенці, звичайні люди, яким не байдужою є доля рідної країни і людей, які у ній мешкають. І одним з яскравих і найактивніших представників цієї нової літератури є Сергій Жадан.

Аналіз досліджень. Вивченню творчості Сергія Жадана присвятили наукові дослідження Ю. Андрухович, А. Бабенко, Л. Березовщук, А. Біла, І. Бондар-Терещенко, І. Борисюк, Ю. Вишинська, Я. Голобородько, Т. Гундорова, А. Демченко, І. Дзюба, Л. Литвин, Ю. Логвиненко, М. Реутова, О. Шаф, О. Щур та ін. Кожен дослідник віднаходить у ній щось своє, близьке до його світосприйняття, незалежно від того, який напрям дослідження він обирає. Проте, незважаючи на шалену популярність і значимість для літературних процесів сьогодення, екзистенційні засади поезії автора ще недостатньо висвітлені і опрацьовані у науковій літературі.

Мета статті: проаналізувати екзистенційну позицію автора, розкрити внутрішнє символічне наповнення понять «смерть», «життя», «віра» та ін. у поетичній збірці «Життя Марії».

Виклад основного матеріалу. Збірка «Життя Марії» разом із поетичними збірками, написаними пізніше упродовж декількох років – «Тампліери» (2016) та «Антенa» (2018) становить своєрідну філософську трилогію почуттів і відчуттів людини, яка пережила і переосмислила події війни. У філософсько-естетичному сенсі письменник намагається спілкуватися із читачем, розкрити хронологічно ті проблеми, які були актуальними відповідно у певний період життя.

Становлячи першу книгу поетичної трилогії, «Життя Марії» задає поетичним збіркам відповідний ритм і настрої. Хронологічність викладу матеріалу дає змогу охопити внутрішні переживання і стан автора, які опанували його у перші роки війни. Настрєвість збірки мінлива, як і, власне, життя на межі виживання, коли ніхто не може бути впевнений у завтрашньому дні. Поетична візія сьогодення крізь призму екзистенційних мотивів у збірці «Життя Марії» подається шляхом активного залучення автором до бесіди свого читача. Письменник розуміє, що завжди є з ким поговорити, незалежно від обраної теми, навіть якщо співрозмовник уявний.

Серед найпоширеніших екзистенційних мотивів збірки – трагізм буття, абсурдність світу, бунт, свобода вибору. Ними

пройнята вся поезія збірки, адже автор ні на хвилину не дозволяє собі забути про наслідки війни для людини і цілої країни. Звідси – величезна кількість у поетичному рядку асоціативних образів і символів і здатність поєднати несподіване – індивідуальне із загальнолюдським, оптимістичність із констатацією загальнолюдської руйнації душі. Поетичні метафори та порівняння – це природна сповідь внутрішнього світу автора, де символізм образів вражає контрастністю: «ніч – це серця з золотими нервами»; «сталеве коріння дерев», «тримаючи небо в очах і повітрі в руці» та ін.

Наскрізнний мотив збірки – зображення війни, її наслідків і впливів на долю людини. Постійний супутник війни – це смерть, про яку пише поет як про данність Господню, саме у смерті для героїв віднаходить він спасіння. Однак смерть, як не парадоксально не мислима без вибору свободи:

«Все, що в тебе є – це вибір померти за кожного з нас,
Все, що в тебе є – це свобода загинути у бою» [1, с. 20].

А свобода вибору для С. Жадана – це сенс життя людини, достатньо вагомий вчинок, який впливає на розуміння складних процесів життя. У поетичному світі митця – життя доволі неординарна річ, яку треба глибоко філософськи осмислювати, однак яка завершується простою річчю – смертю. Не випадково збірка має назву «Життя Марії», саме поєднання двох смислообразів є достатньо вагомими у розумінні ідейної концепції збірки. Життя Божої Матері для письменника є прикладом тернистого життя найвідомішої жінки, яка втратила свого Сина, змогла пережити біль втрати, після Його воскресіння віднайти, усвідомити біль вічної розлуки з Ним і чекати на вічне воз'єднання з Ним. Саме тому життя для поета – складний світ макрокосмосу, а смерть – «дивовижно проста». З приводу назви збірки І. Дзюба зауважує: «Поетична збірка Сергія Жадана «Життя Марії» (2015) – це ще один ступінь концентрації його «діалогічної» енергії. Назва збірки повторює назву поетичного циклу Райнера Марії Рільке, перекладом вірша якого «Благовіщення» вона й починається. Чомусь у книжці немає Жаданового перекладу вірша Бертольта Брехта, який був в електронному варіанті збірки. На мій погляд, шкода – адже Жадан не менше, ніж із Рільке, суголосний із Брехтом в «олуденні» образу Богоматері, у виході за рамки канону» [2].

Окрім традиційних для екзистенціалізму вирішення проблем життя і смерті, свободи вибору збірка пройнята мотивами і образами переселенців та біженців. Майже у кожній поезії збірки – інколінкостатація факту, а то й відчайдушний крик про те, щозвичне життя для багатьох людей по війні зруйноване, вони не мають пристанища, а щоїхоточе – тимчасове, вокзальне, бездушне. Вжеупершійпоезії, вміщеній у збірцівідчутніцімотиви:

«Наші діти, Маріє, ростуть, ніби трава:
чорні робочі долоні, стрижена голова,
зранку стоять на зупинках, неприкаяні, як пірати –
тимчасова адреса, країна напівжива» [1, с. 8]

Поет звертається до Марії, щоб донести факт духовної руйнації людей, змушених залишати рідні міста, села, вщент зруйновані і небезпечні для життя:

«Наше місто було з каменю та заліза.
У кожного з нас тепер у руці дорожня валіза.
У кожній валізі попіл, зібраний під прицілом.
Тепер навіть у наших снах пахне горілим» [1, с. 10].

Крізь кожен рядок поезії проступає біль і відчай людей, тієї країни, яка має долю біблійної Марії. Країна як і Божа Матір

має постійно втрачати найкращих своїх дітей, щоб народжувалися нові, які вона повинна також виростити і виховати для продовження місії попередників у боротьбі за себе: «Діти, що народяться під такими зірками / і яких називатимуть іменами загинувших, / говорючи зі злочинцями та ворогами, / вкладатимуть мудрість у кожен свій видих» [1, с. 23].

С. Жадан констатує: війна зруйнувала долі його сучасників, змусила змінити адресу проживання, у духовному сенсі бути готовим надалі все життя шукати собі прихистку, однак не всім дано його знайти, бо вони приречені на хистке, тимчасове. Однак, залишаються ті люди, для яких не існує моралі. Здавалося б це ті, про яких не напише жоден поет, аж ні – Жадан парадоксальний, він і про них пише. Так, головним героєм поезії «Мародер» є людина, яка не має у душі нічого людського, адже він живе нагробованим, його засуджують інші люди. Парадокс постає у тому, що ніхто не замислюється над тим, що за певних умов такими мародерами можуть стати будь-хто. Однак у С. Жадана – це конкретна особистість, яка від початку характеризується тим, що у нього «Погана біографія, / з таких біографій роблять ранкові новини» [1, с. 64]. Це людина, до долі якої всім байдуже, бо що про нього повідомлять, те трапиться десь, не з ними, а всім іншим треба жити у суспільстві новому за нових обставин, коли війна поруч.

Мародер не має імені, хоча поет його ідентифікує як мешканця окупованої території, де для нього немає роботи, як і для більшості населення. Автор не уникає детальної його характеристики – це пересічна людина із незавершеною технічною освітою, деяке кримінальне минуле. У сповіді він зізнається, що йому у цьому житті нічого втрачати: кращого вже нічого не буде. Вражає, що дія відбувається у найбільш заселеному регіоні, яке по війні перетворилося на пустку. Констатація міста-пустки відбувається під час розповіді про долю мародера: «Старий його замерз у грудні, в порожньому трамваї.
У мамі проблеми з цукром» [1, с. 64].

Смерть від переохолодження у громадському транспорті – показова картина того, що мешканці великого міста ним не користуються, щоб зайвий раз не бачити наслідки війни. Місто ледь витримує весь жах руйнації і порожнечі. Фізичне знищення міста може перерости й у моральну деградацію людей, спасінням від якої є віра і любов до ближнього. Навіть найменший діалог між людьми сприяє порозумінню, це є кроком до всепрощення, милосердя, якими сповнене життя Марії та Ісуса Христа. А у випадку із мародером – це звичайний допис-підтримка один одного, навіть і від людини, про яку ніхто не напише.

Героями поезії С. Жадана стають, здавалося б на перший погляд, звичайні люди зі звичайною історією. Але – у центрі їх історії війна, її наслідки – у кожного свої. Філософію життя кожного із них передає назва поезії «Голка», «Пошуковик», «Секта», «Чеченка», «Псих», «Мародер», «Плейер», «Капелан», «Шпигун», «Носоріг». Це люди, які, як і мародер, вражають своєю правдою і сповіддю. Війна уривається в їх життя, щоб розділити світ навпіл – життя і смерть стають поряд. Звичайний майстер татуювання стає на захист своїх політичних переконань: «Хтось розповів, що його підстрілили на блокпосту, / вранці, зі зброєю в руках, якое випадково...» [1, с. 55].

Смерть стає буденним явищем для людей, як і життя. Про неї починають говорити спокійно, як-от героїня у «Пошуковик» про смерть свого брата. Автор фіксує цей спокій у багатьох своїх персонажах, однак насправді – глибоко у душі вони тримають біль, від якого «не існує жодного знеболювального

від того, що в них болить, не існує» [1, с. 59]. Кожного героя доля – це уривок історії країни, зруйнованої війною. Життя героїв поезії із циклу «Чому мене нема у соціальних мережах» вкладаються у мозаїку подій, які хронологічно показують, як починалась війна, були самою війною. Так, Голка ходив на проукраїнські мітинги і пізніше загинув, боронячи Україну. Юра, який придумав уявний образ чеченки, від імені якої веде оповідь, у філософських роздумах констатує: «Нам ніколи не дізнатись, / хто стояв у розпалених натовпах, / готових рвати ніжну тканину чужого тіла. / Нам ніколи, не дізнатись, / кого в цих натовпах не було» [1, с. 61].

Герой вірша «Псих» констатує загибель міста у війні, адже серед мешканців, які залишилися у ньому – лише купка людей, яких для світу немає, не існує: «Хіба мало їх тут лишилось – / тих, хто так і не вибрався, / тих, хто лежить на узбіччі, / ніби розірвана тварина» [1, с. 63]. Це люди, викинуті із життя, зайві, на них не звертають увагу. Символічним звучанням наповнене порівняння міста із інтернатом для психічно хворих, в якому керівництво розбіглося, а за хворими доглядають прибиральниці. Однак і за таких умов «тут ціле своє життя», в якому треба жити і виживати. Зовсім інше ставлення до життя у Саші, поета та езотерика із «Плейера». Він свідомо залишився у місті, але навпаки – себе зайвим не відчуває – це місто, сповнене наслідків війни є для нього зайвим. Головне у його житті – музика «різних динозаврів», стара якісна музика «якихось чоловіків», яка просто вривається у його мозок, яку він слухає, щоб не замислюватися над парадоксальністю ситуації. Він ходить зруйнованим містом, не переймаючись його проблемами. Здавалося б слухання музики сприяє психічній урівноваженості, бо вона є вічною, як і любов, надихає на щось позитивне, якщо закрити очі, можна уявити себе в іншому місті, іншому світі, «більше нічого не чути, / Більше нічого не бачити, / більше нічого не відчувати». Однак автор швидко повертає читача у реальність: «Окрім запаху, звісно. / Окрім трупного запаху» [1, с. 68]. Поет констатує – неможливо заховатися від реального життя навіть за вічною і безсмертною музикою, залишатися байдужим до смерті і подій, які відбуваються навколо, реальність нагадає про себе на рівні відчуттів.

Залишитися у світі війни людиною, на думку поета, допомагає віра і любов. Не випадково чимало поезій збірки має інтимний характер, найчастіше це сповідь перед коханою поета або діалог із нею.

У світопросторі С. Жадана любов – це поняття, яке стоїть поряд із багатограним життям і навіть смертю: «Любов варта всього – / варта болю твого, / варта твоїх розлук, / варта відрази й мук, / псячого злого виття, / шаленства та милосердя. / Варта навіть життя. / Не кажучи вже про смерть» [1, с. 105]. На думку автора, любов – це те почуття, яке тримає людину у світі, зберігає пам'ять роду, моральний бік людства. Саме любов повертає людину до Бога, це почуття вічне, що дає змогу відчути себе людиною: любов у всіх виявах від любові до ближнього, до своєї країни, яка «болить, як перебіта лапа / щеняти, що виривається з нічної облоги», а найголовніше до самого себе. Вияв любові у ліричного героя збірки – у небайдужості до тих подій, які відбуваються навколо, незалежно від того, які емоції ці події викликають:

«Доки ти всім цим живеш і мариш.

Доки вихоплюєш, доки полюєш.

Доки ти все це в собі тримаєш.

Доки ненавидиш. Доки любиш» [1, с. 141].

Переживання його близькі поетові, адже він – також свідок страшних наслідків війни не тільки для міст і селищ Донбасу, насамперед – для людей, змушених або виїжджати з рідного краю, перетворюватися на біженців із тимчасовою адресою, або залишатися там, де немає майбутнього, де панує відчуття зайвості, непотрібності або й смерті загалом.

Висновки. Таким чином найпоширеніші екзистенційні мотиви збірки «Життя Марії» – трагізм буття, абсурдність світу, бунт, свобода вибору. Завдяки ним автор постійно у тонусі – не дозволяє читачеві забути про сучасне, наслідки війни для людини і цілої країни. Сприяє цьому використанню художньо-зображальних засобів, асоціативних образів і символів і здатність поєднати несполучне – індивідуальне із загальнолюдським, оптимістичність із констатацією загальнолюдської руйнації душі.

Екзистенційні мотиви збірки «Життя Марії» пов'язані із філософським тлумаченням автора проблеми співвідношення життя і смерті. Це вічні питання людства, які у концепції С. Жадана звучать і розкриваються по-особливому – крізь показ подій і долі мешканців краю, обпаленого війною. Письменник дає змогу героям поезії висловитися щодо того, що відбувається перед їхніми очима. Саме з позиції свідків страшних подій показане розуміння поняття смерті – для них вона не страшна, адже це те, що наздожене кожному людину. Для цього потрібен час, а він у кожного – свій. Герої поезії роздумують не тільки про сенс свого життя, а й про любов загалом, пізнати яку може тільки той, хто вірить у вічність життєвих істин і цінностей.

Література:

1. Жадан С. Життя Марії. Книга віршів і перекладів. Чернівці: MeridianCzernowitz; Книги – XXI, 2015. 184 с.
2. Дзюба І. М. Чорний романтик Сергій Жадан. К. : Либідь, 2017. 112 с.

Bykova O., Osmak N. Existential motives of the collection of poems “Life of Maria” by Serhii Zhadan

Summary. The article describes the main existential motives of Serhii Zhadan's poetry collection “Life of Maria”. It has been determined that this collection is the writer's first poetic response to the Russian-Ukrainian war, which has been ongoing since 2014 until today. This is a poetic diary in which the writer expressed his thoughts, this is literature about the war, its consequences and effects on the fate of people. Among the most common existential motifs in the collection are the tragedy of life, the absurdity of the world, rebellion, and freedom of choice. The existence of poetry is characterized by a huge number of associative images, symbols, the ability to combine the individual with the universal, optimism with the statement of the universal destruction of the soul.

It is noted that the combination of two meanings is sufficiently significant in understanding the ideological concept of the collection. The pain and despair of the people of that country, which has the fate of the biblical Maria, shines through each line of poetry. The heroes of S. Zhadan's poetry are ordinary people with an ordinary story, in the center of which is the war, its consequences, each of them has their own. The life philosophy of each hero is conveyed by the title of the poems “Needle”, “Sect”, “Chechen”, “Psycho”, “Marauder”, “Player”, “Chaplain”, “Spy”, “Rhino”, etc.

According to the poet, faith and love help to remain a person in the world of war. In the universe of S. Zhadan

love is the feeling that keeps a person in the world, preserves the memory of the race, the moral side of humanity, and converts a person to God. The expression of love of the lyrical hero of the collection is indifference to the events happening around, regardless of emotions.

It was concluded that the existential motives of the collection "Life of Maria" are connected with the author's philosophical interpretation of the problem of the relationship between life and death. These are the eternal questions of humanity, which in the concept of S. Zhadan sound and are revealed

in a special way – through the display of events and the fate of the inhabitants of war-torn Ukraine. The writer allows the heroes of the poem to express themselves about what is happening before their eyes. It is their position as witnesses of terrible events that contributes to a comprehensive understanding of the concept of death. Heroes express themselves in poetry about the meaning of existence, their place in the new society.

Key words: poetry, Zhadan, war, existential motives, literature, poetics.